

ról és vasútépítés szükségességéről szolt. A témára vonatkozó bő-
séges horvát irodalomból ld. pl. Dragutin, PAVLIČEVIĆ: *Povijest
Hrvatske*, (Zágráb, Naklada P.I.P. Pavičić, 1994. 262. p.) (A fenti
idézet magyar nyelvű ford. Andrási Dorottyá.)

- ⁸ Josip Bunjevac fiumei bevonulásának értékelése meglehetősen el-
térő a magyar és a horvát közjogi és történelmi szakirodalomban.
Az 1848-as időszakból fennmaradt Bunjevac és Jelačić horvát bán
levélváltása, amely jelenleg a Horvát Állami Levéltárban találha-
tó. A levélváltások alapján rekonstruálni lehet az alispán tétének
mozgatórugóit és a városban lezajlott eseményeket, valamint az
események utóhatását Fiume politikai közéletére. (A levelezés
megtalálható a Horvát Állami Levéltárban.) A fenti témára vonat-
kozó horvát irodalomból: Bosiljka, JANJATOVIĆ: *Josip pl. Bun-
jevac i pitanje Rijeke 1848. godine*, in „Hrvatska 1848. i 1849.
(Zbornik radova)”, (Zágráb, Hrvatski institut za povijest, 2002.
310–311. pp.), ill. HAUPTMANN: i.m. 108. p., ld.
SZÁNTÓ-KRÁL: i.m. 41. p.
- ⁹ ld. SZÁNTÓ-KRÁL: i.m. 37. p. ill. VODIĆ HISTORIJSKOG
ARHIVA RIJEKA, 55. p.
- ¹⁰ A törvényjavaslatnak a magyar országgyűlés által 1868. novem-
ber 14-ei ülésén elfogadott magyar nyelvű szövegközlése, amely
azonos a későbbiekben becikkelyezett törvény szövegével, ld.
SZÁNTÓ-KRÁL: i.m. 67. p., ld. HEKA LÁSZLÓ: A délszláv ál-
lamok alkotmánytörténete, (Szeged, 2002. 169. p.), A kiegyezés
általános értékeléséről, valamint az államjogi berendezkedésről
rendelkezésre álló irodalomból ld. pl. JÁSZI Viktor: *Tanulmányok
a magyar-horvát közjogi viszony köréből*, (Bp., Eggenberger
Könyvkereskedés, 1897. 149. p., 1–51. pp.), ill. HEKA: i.m.
165–170. pp.
- ¹¹ A Fiume államjogi helyzetére vonatkozó témakörök tipológiájá-
hoz felhasználtam HEKA: i.m. 165–170. pp. gondolatmenetét. A
témával kapcsolatban rendelkezésre álló szakirodalomból ld.
BEUC: i.m. 277. p., ill. ČULINOVIĆ: i.m. 265–269. pp.
- ¹² Az autonómia kérdéskörére vonatkozóan ld. JÁSZI: i.m. 149. p.
- ¹³ Vö. A BEUC i.m. 351. p.: „Na osnovu tzv. „riječke krpice” na

Hrvatskougarskoj nagodbi” (§ 66) pitanje Rijeke nije bilo
definitivno riješeno, pa su Madžari sve poduzeli da Rijeku što
više odvoje od Hrvatske, koristeći njen separatan status što nije
bilo teško obzirom da je zajednička Hrvatsko-ugarska vlada
fungirala u Madžarskoj, te da je bila inspirana gotovo isklüci-
vo mađarskim interesima.”, ill. a ‘fiumei folt’-ra vonatkozó
gondolatmenetet, valamint a kétféle szövegközlést ld. BEUC:
i.m. 277. p., vö. PAVLIČEVIĆ: i.m. 259–263. pp. gondolatme-
netét.

- ¹⁴ *A kiegyezést tárgyaló horvát küldöttség összetételére és politikai
állásfoglalására vonatkozóan, valamint az egyezményt megelőző
horvát belpolitikai események értékeléséről ld. PAVLIČEVIĆ: i.m.
259–263. pp. A horvátok egyébként az uralkodóhoz fordultak az
ún. fiumei-kérdés ügyében, ld. BEUC: i.m. 350. p.: „blagoizvoli u
otčinskom nagnuču, koje je prema vjernome narodu ovih kraljevina
vazda gojilo, ovime izkazanom neoborivom pravu kraljevina
Dalmacije, Hrvatske i Slavonije na grad Rijeku zakonito priznan-
je pribaviti i time vjerno odani narod ovih kraljevina za uvijek
umiriti.”, vö.: FRIED: i.m. 23. p.*
- ¹⁵ SZÁNTÓ-KRÁL: i.m. 72–74. pp., ill. VODIĆ HISTORIJSKOG
ARHIVA RIJEKA, 57. p.
- ¹⁶ A Fiumei Kormányzóság felépítéséről és a királyi kormányzó
jogállásáról rendelkezésre álló irodalomból az adatok alapján ld.
pl. VODIĆ HISTORIJSKOG ARHIVA RIJEKA, 57–59. pp., ill.
FRIED: i.m. 111. p.
- ¹⁷ A bírósági, valamint az 1871-ben felállított önálló ügyészségi
szervezet felépítéséről ld. VODIĆ HISTORIJSKOG ARHIVA
RIJEKA, 134–137., 153. pp., ill. FRIED: i.m. 110–113. pp. A
nyelvhasználatra vonatkozó szabályok ld. FRIED: i.m. 88–89.
pp., ill. JÁSZI: i.m. 266–268. pp.
- ¹⁸ SZÁNTÓ-KRÁL: i.m. 72–73. pp.
- ¹⁹ ld. A város életének kulturális-társadalmi jelentőségéről és gazda-
sági fellendüléséről FRIED: i.m. 43–62., 63–176. pp., így többek
között említendő a közlekedési szempontból jelentős, Károlyvá-
ros–Fiume vasútvonal megnyitása 1873-ban.

MŰHELY

Erdődy János:

A pénz természete a római jogban*

BEVEZETÉS, PROBLÉMAFELVETÉS

A pénzzel kapcsolatos vizsgálódások kezdetén adó-
dik a kérdés: vajon minek tekintették a rómaiak a pénzt.
Dolog volt, vagy egészen más természetűnek gondol-
ták? Amennyiben dolog volt, úgy a dolgok mely kate-
goriájába sorolták? Ennek a feltevésnek a háttérében
pedig egy gyakorlati kérdés húzódik meg: hogyan kezel
a római jog elsősorban dologi jogi szempontból egy at-
tikai vázát, 100 sestertiust, illetőleg 100 mérő búzát?
Vajon felfedezhetünk-e különbségeket?

Mielőtt a fenti kérdésekre megpróbálnánk válaszol-
ni, érdemes áttekinteni a pénzzel kapcsolatos római jo-
gi *communis opinio*t. Ezek szerint a pénz egyfelől *res
consumptibilis* (Inst. 2, 4, 2), Iustinianus ugyanis azt
mondja, hogy nem lehet haszonélvezetet alapítani azo-

kon a dolgokon, amelyek használat által felemésztet-
nek (*quae ipso usu consumuntur*); ilyen például a ga-
bona, a bor, az olaj, és így tovább. Közel áll ezekhez
a készpénz is, ám a Senatus mégis úgy határozott, hogy
erre lehet haszonélvezetet alapítani annak érdekében,
hogy adott esetben például az örökös megfelelő bizto-
sítékot kapjon a hagyományostól. Mindezekon túl az is
általánosan elfogadott nézet, hogy a pénz helyettesít-
hető dolog, amely ha kötelelem tárgyaként szerepel, a ge-
nerikus szolgáltatásra irányadó szabályokat kell rá al-
kalmazni. A helyettesíthető dolgok „párja” a specifikus
dolgok köre; ezek ügyleti mibenlétével kapcsolatosan
írja Ulpianus a Digestában, hogy ha valaki pénzt, vagy
egy halom pénzt stipulál, akkor csupán egyetlen *stipu-
latio* történik, mivel ezt az ügyletet nem úgy kell fel-
fogni, hogy a pénzt darabonként kell stipulálni. Ugyan-
akkor, ha valaki egy bizonyos dolgot stipulál, annyi
stipulatio történik, ahány dolog szerepel az ügyletben
(vö.: Ulp. D. 45, 1, 29pr [ad Sab.]). Ebből általában azt
a következtetést vonják le, hogy a pénz helyettesíthető
dolog. Sokkal inkább védhető azonban, ha azt mond-
juk, hogy a pénz önálló, különleges mivoltának igazolá-
sa olvasható ki ebből a helyből. Ulpianus persze csak
alig tetten érhetően utal erre, és nem is illeti külön el-
nevezéssel a pénzt, vagy a pénzösszeget, hacsak nem
gondolja ilyen külön névnek magát a pecunia elneve-
zést. Harmadikként¹ érdemes Iavolenustól idézni a

pénzzel kapcsolatos tulajdonváltásra vonatkozó Digesta-helyet,² amely arra ad választ, hogyan történik a pénzzel teljesítés. Ezek szerint a pénz átadása nyomán a kötelezett nyomban szabadul, a jogosult pedig azonnali megszerzi a pénz tulajdonát. Iavolenus még hozzátézi: olyan ez, mintha valamiképp *longa manu* kapná meg a pénzt, bár ez utóbbi birtokszerzési mód. Elképzelhető ugyanakkor, hogy a jogtudós ezzel arra akart utalni, hogy pénz esetében nem kell (mert talán nem is lehet?) különbséget tenni birtok- és tulajdon-át ruházás között: vélelmezhetjük, hogy azé a pénz, aki-nél adott esetben van, és ha valaki úgy gondolja, hogy ez nincs így, neki kell bizonyítania állítását (ami szintén egybevág azzal az elvvel, amely szerint vélelem szól a fennálló helyzet jogosságá mellett).

A PÉNZ MIBENLÉTE A FORRÁSOK TANULSÁGA ALAPJÁN

Alapvetően elmondható, hogy a pénzre a római jogászok legalább négy kifejezést használtak, illetőleg legalább négy különböző kategóriába sorolták azt. Mindazonáltal a forrásokból nyerhető kép közel sem ennyire tiszta: vannak ugyanis olyan helyek a Digestában, amelyekről nem lehet teljesen egyértelműen eldönteni, hogy szerzőjük igazából minnek is tekinti a pénzt. Így tehát az előzetes állítás – egyfelől a különböző kategóriák, másfelől pedig a kétértelmű források alapján – az lehet, hogy a jogászok által használt fogalomrendszer nem volt egységes, ebből eredően a pénz valamely kategóriába való besorolása sem lehet egyértelmű. Ennek nyomán viszont adódik a kérdés, hogy vajon mi ennek az oka.

Az első csoportba tartozik a pénz mint *res fungibilis*. Ennek kapcsán Gaius tankönyvében a következőket találjuk.

Gai. 3, 90.

Re contrahitur obligatio velut mutui datione; mutui autem datio proprie in his fere rebus contingit, quae res pondere, numero, mensura constant, qualis est pecunia numerata, vinum, oleum, frumentum, aes, argentum, aurum; quas res aut numerando aut metiendo aut pendendo in hoc damus, ut accipientium fiant et quandoque nobis non eadem, sed aliae eiusdem naturae reddantur.(...)

Az idézet a kötelmi jogi rész elejéről való: mindössze csak a kötelek természetének megértéséhez szükséges rövid kategorizálásra került sor a megelőző pár sorban, és máris ott tartunk, hogy dolog átadása révén jön létre a kötelek, például a kölcsönnél (kölcsönbe adásnál). Ez általában olyan dolgokra igaz, amelyeket megmérve, megszámlálva adunk át, vagy amelyeket valamilyen mértékegységgel fejezünk ki. Megismétli a tankönyvében már korábban ismertetett kitélet:³ „*res - constant*”. Említ példákat is, mi több, kicsit bővebben, mint a fentebb említett helyen: ilyen a készpénz, a bor, az olaj, a gabona, az ezüst, az arany. Ezután bemutatja magát a kölcsönt, leírva, hogy mit is

jelent valamit kölcsönbe adni. Rámutat, hogy ilyenkor a kölcsön tárgyát úgy adjuk át, hogy az a megszerző dolga lesz (*ut accipientium fiant*); amikor pedig majd neki vissza kell adnia azt, akkor nem ugyanazt a dolgot, illetőleg ugyanazokat a dolgokat kell visszaadnia, hanem az ugyanolyan természetű dolgok közül ugyanannyit (*non eadem, sed aliae eiusdem naturae reddantur*). Leírja tehát, hogy miben áll a generikus szolgáltatás: ugyanabból a fajtából ugyanannyit kell visszaadni. Vagyis Gaiusnál a pénz helyettesíthető dolog, amelyekre maguk a rómaiak inkább – az idézett helyen is látott – körülíró formát (*res, quae pondere, numero, mensura constant*) alkalmazták. Ami azonban a helyettesíthető és specifikus dolgok kategóriájának párba állítását illeti, e két kategória a *quantitas* és a *qualitas* kettősségét jeleníti meg. A specifikus dolgok esetében a *qualitas*, a minőség, a milyenség a döntő tényező, hiszen ennek révén van lehetőség arra, hogy a többi dologtól megkülönböztessük, tehát specifikus mivolta tulajdonképpen ebben rejlik. A helyettesíthető dolgok esetében ugyanakkor a *quantitas*, a mennyiség, mégpedig egy dologfajta meghatározott mennyisége bír jelentőséggel, mivel az ebbe a körbe tartozó dolgok egyes „darabjai” minőségileg azonosak; *qualitas* alapján tehát nem lehet megkülönböztetni őket egymástól.

A második csoportba tartozó vélemények a pénzt *res incorporalis*nak gondolják. Ennek jó példája az alábbi idézet.

Iav. D. 12, 6, 46 (4 ex Plaut.)

Qui heredis nomine legata non debita ex nummis ipsius heredis solvit, ipse quidem repetere non potest: sed si ignorante herede nummos eius tradidit, dominus, ait, eos recte vindicabit. eadem causa rerum corporalium est.

Az idézett hely a tartozatlan hagyománysszolgáltatással foglalkozik: ha valaki az örökös nevében és annak pénzéből teljesít hagyományokat, noha az örökös azokkal nem tartozik, akkor az örökös ezt az összeget nem követelheti vissza. Ha azonban ez az örökös tudta nélkül történik, akkor az örökös vindikálhatja a pénzt. Különösen érdekes az utolsó mondat: „*Eadem causa rerum corporalium est*”. Vagyis a forráshely terminológiája szerint létezik egyszer a „nummi”, mint pénz vagy pénzdarabok, pénzösszeg, valamint a „*res corporales*”, a testi dolgok kategóriája. A hagyományos dogmatika szerint a párosítás: *res corporales - res incorporales*; testi és testetlen dolgok. Utóbbi körébe pedig jogok, követelések tartoznak (e vonatkozásban ld. még: Gai. 2, 14). Ezen a ponton két elképzelés lehetséges. Az egyik, hogy Iavolenus itt a „nummi” kategóriáját a *res incorporales* körébe sorolja be, és azért nem beszél általában *res incorporales-ről*, mert talán a fenti eset gyakori lehetett. Az első feltevés szerint tehát van *res corporales* és *res incorporales*, amely utóbbi körébe a pénz is beletartozik. A második feltevés szerint Iavolenus párosítása nem felel meg a hagyományos dogmatikának, nála ugyanis „*res corporales*” és „nummi” kettőssége a döntő. Léteznek tehát egyfelől testi dolgok, másfelől pedig a pénz. Ez utóbbi felfogás szerint ami nem pénz, az tes-

ti dolog – ez nyilvánvalóan nincs így. Hiszen a dolog feletti hasznélvezet nem testi dolog, mivel – ahogy Gaius mondja – nem lehet megérinteni azt (Gai. 2, 13). Fordítva pedig: ami nem testi dolog, az pénz – ez is abszurd állítás. Helyesebb tehát az első elgondolás mellett érvelni: Iavolenus a pénzt ("nummi") a *res incorporales* körében értelmezi, amiről Gaius azt mondja: ezek olyan dolgok, amelyeket nem lehet megérinteni; ilyen pedig minden, amelynek jog a lényege, mint például az örökség, a hasznélvezet vagy akár a szerződéssel létrehozott kötelek. A gausi felsorolás azonban aligha kimerítő, hiszen a szövegezésből kitűnik, hogy csupán az elvont magyarázatot megvilágító példákról van szó.⁴ Ugyanakkor a pénz köteleként, követelésként való felfogása, jócskán túlmutat a helyettesíthető – specifikus dolgok felosztásán, mivel ezek a *res corporales* kategóriáján belül értelmezhetőek. A pénzre utaló szavak, névmások valamennyi esetben többes számú alakban szerepelnek a szövegben, márpedig a szó többes számban pénzdarábokat (vagy pénzösszeget?) jelent, ami arra engedhet következtetni, hogy Iavolenus követelésnek tekinti a pénzt, amely pénzdaráboknak adott esetben meghatározott csoportjára, összességére vonatkozik.⁵

A harmadik csoportban a pénzt önálló kategóriának tekintik, így például Ulpianus is egyik döntésében.

Ulp. D. 13, 3, 1pr (27 ad ed.)

Qui certam pecuniam numeratam petit, illa actione utitur <si certum petetur>: qui autem alias res, per triticariam conditionem petit. e generaliter dicendum est eas res per hanc actionem peti, si quae sint praeter pecuniam numeratam, sive in pondere sive in mensura constant, sive mobiles sint sive soli. quare fundum quoque per hanc actionem petimus et si vectigalis sit sive ius stipulatus quis sit, veluti usum fructum vel servitutum utrorumque praediorum.

Aki határozott pénzösszeget követel, a „*si certum petetur*” kezdetű keresethez folyamodik, míg aki egyéb dolgot, az *condictio triticaria*-val perel. Első tekintetre a pénz testi dolog Ulpianus szerint, mert *pecunia numerata*-ról és *alias res*-ről van szó, utóbb azonban hozzáteszi, hogy a pénzen kívül minden olyan dolgot, amelynek lényege súlyában vagy mértékében van, ugyanígy kell perelni, tehát a pénz nem olyan dolog, ami *in pondere, mensura constat*, azaz nem helyettesíthető, mi több, talán nem is dolog. Hiszen ő a telekkel kapcsolatban a hasznélvezetet, vagy a szolgálmat is a *condictio triticaria* körébe utalja – ez utóbbi kettő azonban nyilván *res incorporales*. Ebből az következik, hogy perlés szempontjából Ulpianus szerint létezett pénz, illetve létezett „minden más dolog”, legyen az akár *corporalis*, akár *incorporalis*. Egyszóval perjogi szempontból a pénz természete valami teljesen egyedi, ami nem fér bele az eddig kialakított kategóriákba: nem ad ugyan külön nevet neki, de azt mondja: *pecunia numerata* máshogy kezelendő, mint a többi dolog.

A negyedik csoportban a pénz határozott dolog; főként *certi nummi* formájában jelenik meg. Erről tájékoztat Paulus is egy esetben.

Paul. D. 45, 1, 37 (12 ad Sab.)

Si certos nummos, puta qui in arca sint, stipulatus sim et hi sine culpa promissoris perierint, nihil nobis debetur.

Ha a ládikóban levő meghatározott pénzdarábokat (*certos nummos*) stipuláljuk, utóbb azonban azok elvesznek, az ígéretet tevő – feltéve, hogy nem vétkes ebben – semmivel sem tartozik, tehát mondhatjuk, hogy lehetetlenült a szolgáltatás. Azonnal felfedezhető, hogy a pénzt Paulus nem gondolja helyettesíthetőnek, tudniillik ez utóbbi esetben vonatkozna rá a *genus perire non potest* elve, következésképpen az elvesztéssel nem lehetetlenülne a szolgáltatás. Azonban ha jobban megnézzük a szöveget, észrevehetjük, hogy *certi nummi*, nem pedig *pecunia numerata*, amiről szól. Ebből pedig az következik, hogy Paulus nem összességként fogja fel a láda tartalmát, hanem az egyes érmeket külön-külön önálló testi dolgoknak tekinti. A kérdés az, miért. Kétségtelenül van gyakorlati haszna a döntésnek akkor, ha például muzeális értékű régi érmékről és egy érmegyűjtőről van szó, egyéb esetben viszont a mindennapi forgalmat éppen nehezíti ez a felfogás. Ennek ellenére azonban nem szabad elvetnünk ezt a gondolatot, mivel ebből egy igen hasznos következtetést vonhatunk le: itt ugyanis már körvonalazódni látszik, hogy a jogtudósi döntések az adott eset célszerűségi szempontjaira vannak figyelemmel.⁶

MEGÁLLAPÍTÁSOK

A fenti elemzésből kiviláglik, hogy a rómaiaknak nem volt egységes elgondolásuk a pénz mibenlétéről, ami azzal magyarázható, hogy gondolkodásukra általában nem volt jellemző a zártság és a dogmatizmus.⁷ Mindez annyit tesz, hogy az előttük fekvő egyedi eset megoldása során annak konkrét igazságosságát keresték; ez pedig csak úgy lehetséges, ha esetenként szembeültek a kérdéssel: „Mi ez a dolog valójában? Milyen a természete?” Ez a felvetés pedig szükségképpen átvezet ahhoz a kérdéskörhöz, amely a forrásokban a *rerum natura* kifejezésben nyer kifejezést. A *rerum naturát* röviden lehet a dolgok természetének fordítani, azonban ez többet és mást is jelent ennél, éppen a források alapján. Magába foglalja az embert körülvevő külvilág dolgait és történéseit, mégpedig úgy, ahogy azoknak lenniük kell, ahogy azoknak meg kell történniük anélkül, hogy az ember beavatkozna a folyamatba. Erre utal Paulus, amikor ugyanannak a dolognak több személy általi *in solidum* birtoklása kapcsán azt írja: az *contra naturam est*.⁸ Álláspontját pedig egy kézzelfogható példával támasztja alá: ha adott időpillanatban egy adott helyen 'A' van, ugyanabban az időpillanatban 'B' nem lehet ugyanazon a helyen, amely példa a minket körülvevő világ megfigyelésén alapul. A (*rerum*) *natura* ugyanakkor azon felül, hogy a dolgok természetét mint a minket körülvevő világot jelenti, itt az *absurdus* ellentéte is, vagyis mindent jelöl, ami nem képtelen, lehetetlen. Így a (*rerum*) *natura* határfogalomként is értelmezhető, amit ugyanis a

természeti megfigyelések igazolnak, normálisnak tekinthetők, míg mindaz, ami ezen túl van, *contra naturam est*.⁹

Az eddigiek alapján a *rerum natura* egyfelől a minket körülvevő világot meghatározó és alakító végső alapelvek rendszereként jelenik meg, másfelől – épp ennek következtében – a *naturalis* és *absurdus* határát is jelölő fogalomként. A kérdés már csak az, mit gondoltak erről a római jogászok. Valószínűsíthető, hogy régen is vitatott lehetett a pontos jelentése, azonban a *rerum naturára* hivatkozó döntések ettől még nem váltak esetleges tartalmúvá. Az emberi jogalkotó ugyanis nem jár el ésszerűen, ha a *naturával* ellentétes szabályt alkot; mi több, erre nem is feltétlenül képes, hiszen van a jognak olyan szelete, amelyre a természet tanított meg minden lélekkel bíró lényt (vö.: Inst. 1, 2), így ezek szerint fogunk cselekedni.¹⁰ A *rerum natura* tehát egy bennünk élő imperatívusz. Miért kell mégis hivatkozni rá? A kifejezés főként a kései forrásokban fordul elő nagy számban. Ez talán arra utal, hogy a természettől eltávolodott, kényelmes, földhözragadt élethez szokott ember gyakorta összeütközésbe kerül a természet által egykoron tanított normákkal, és nem tud választani, hogy melyiket kövesse.¹¹ Ilyen esetekben találkozunk jogvitákkal is.

Ekkor pedig a jogász feladata, hogy figyelmeztessen arra, mi is az, amire a *natura* tanított. Következésképpen a *natura*, illetve a *rerum natura* azokra az esetekre vonatkozik, amelyeket a jog másként nem tud megoldani.¹²

A fentiek fényében mit mondhatunk tehát a kezdetben említett attikai vázáról, a 100 mérő búzáról és a 100 sestertiusról? Az attikai váza határozott, specifikus dolog, ekként ha kötelelem tárgyaként szerepel, főszabály szerint csak azzal lehet teljesíteni. A *rerum natura* tehát itt a dolog minőségét helyezi előtérbe. A 100 mérő búza egyes szemei önmagukban nem képviselnek a forgalom számára releváns értéket, arra csak az összesség tarthat számot; ezért említjük mindig mértékegységgel. A *rerum natura* itt a dolog(fajta) mennyiségében nyer kifejeződést. Ugyanakkor a 100 sestertius egyes darabjai és összessége is egyaránt releváns értéket jelenít meg a forgalomban. Ezért bár elsősorban itt is a mennyiség a döntő, az a kettősség, hogy az összesség és az egyes darabok önálló minőségeket jelenítenek meg, előtérbe hozza a pénz általános egyenértékes mivoltát. Következésképpen a *rerum natura* itt a cél és a mennyiség egységében rejlik: melyik esetben, mire használjuk a pénzt (érmegyűjtemény – fizetőeszköz). A források tükrében ekként érhető tetten a pénz mibenléte.

Jegyzetek

* A tanulmány a Rézler Alapítvány támogatásával jött létre.

¹ Ezen kívül persze lehetne további kérdéseket is vizsgálni, mint amilyen például a *commixtio nummorum* (Iav. D. 46, 3, 78 [ex Cass.]), a *iactus missilium* kérdése (Gai. D. 41, 1, 9, 7 [2 rer. cot.]), vagy a teljesítés *rei vindicatio* esetében (Paul. D. 6, 1, 46 [ad Sab.] és Ulp. D. 6, 1, 68 [51 ad ed.]).

² Ld.: Iav. D. 46, 3, 79 (10 epist.)

³ Gai. 2, 196: Eae autem solae res per vindicationem legantur recte, quae ex iure Quiritium ipsius testatoris sunt; sed eas quidem res, quae pondere, numero, mensura constant, placuit sufficere, si mortis tempore sint ex iure Quiritium testatoris, veluti vinum, oleum, frumentum, pecuniam numeratam; (...).

⁴ Hasonló megállapításra jutott Wolfgang WALDSTEIN is, aki szerint *res incorporales* egyszerű metafora, amelynek közvetlen célja a szemléltetés. Részletesen ld. Wolfgang WALDSTEIN: *Entscheidungsgrundlagen der römischen Juristen*. Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II. 15. (Berlin–New York, 1976, p. 55.)

⁵ Hasonló tartalmú véleménnyel találkozhatunk Venuleius egyik döntésében (vö.: Ven. D. 34, 4, 32pr [10 act.]), amely szerint, ha a hagyomány tárgya pénz, az *res incorporalis*, a szolgáltatás osztható. *Res corporales* esetén azonban a hagyomány tárgya nem osztható *sine damno*. Ugyanakkor a meghatározott értéket megjelenítő pénz, illetve pénzösszeg követelésként felfogva *sine damno* megosztható.

⁶ Megemlítendő még azok a forráshelyek, amelyek a fenti csoportok egyikébe sem férnek be a szövegben használt kifejezések, és a szöveg egészének jelentése alapján (ld. pl.: Iul. D. 23, 4, 21 [17 dig.] és Ulp. D. 30, 30pr [32 ad Sab.]). Iulianusnál a pénz mint önálló kategória körében használt kifejezés, illetőleg a pénz követelésként történő felfogása keveredik; utóbbiban pedig a he-

lyettesíthető dologként kezelt pénzt Ulpianus egyszersmind követelésnek is tekinti.

⁷ Ehhez részletesen ld.: Franz WIEACKER: *Zur Rolle des Arguments in der römischen Jurisprudenz*. Festschrift für Max Kaser zum 70. Geburtstag. (München, 1976, p. 9.)

⁸ Paul. D. 41, 2, 3, 5 (54 ad ed.): „Ex contrario plures eandem rem in solidum possidere non possunt: contra naturam quippe est, ut, cum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris. (...) non magis enim eadem possessio apud duos esse potest, quam ut tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto, vel in quo ego sedeo, tu sedere videaris...”

⁹ Cels. D. 50, 17, 188, 1 (12 dig.): „Quae rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt... A jogtudósi vélemény is azt az elgondolást látszik alátámasztani, hogy a *rerum natura* határfogalom, ám Celsus ezt a jogra általában érti, amikor azt mondja, hogy azt, ami a *rerum naturával* ellentétes, semmiféle törvény sem hagyhatja jóvá: a *lex* tartalmának határa a *rerum natura*.

¹⁰ WALDSTEIN im., pp. 35–36 és 48–49.

¹¹ „... a causa della cecità delle loro anime questi uomini tendevano verso quel che notoriamente è ingiusto...”, Wolfgang WALDSTEIN: *«Ius naturale» nel diritto romano postclassico e in Giustiniano*. In: Saggi sul diritto non scritto. (Padova, 2002, p. 229.)

¹² WALDSTEIN: *Entscheidungsgrundlagen...*, p. 40. Persze van, aki úgy véli, hogy a *rerum natura* azokra az esetekre vonatkozik, amikor egy jogi problémára csak egyetlen lehetséges megoldás gondolható el. (Ld. Theo MAYER-MALY: „Auf die natura rerum beriefen sie sich dagegen, wenn aus irgendwelchen Gründen - sei es aus physiologischen, sei es aus socio-kulturellen - für ein Problem nur eine Lösung denkbar schien...”, *Reflexionen über ius I.*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung. (Weimar, CXVII, 2000, p. 11.

